د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

د خټيز د بيا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونې» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس، تالیف او د اروا پوهنې د بیلا بیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بیرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځی» او پدیده په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څیړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پیژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندیزونه کړېدي. ځینو په ذهني دسپلین، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو تاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځینې د تجربي ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپې (رواني) ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمایي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکونکي زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډه توګه شرح کوي. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لا تر اوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. دریم څپرکی د شعور په هکله «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهن اجزاو او توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څیړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځی موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څیړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیاره ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب وړاندې شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرې چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، ارواييي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه. ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندي ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نړۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډېرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ننګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او درونو او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټولـه افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په وياړ ووايـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فريد بزګر

د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړۍ مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

دریم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لرغوني سنبوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر سنبوونځي (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدا ښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني سنبوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور څېړونکي سنبوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي سنبوونځي (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت سنبوونځی (۶۸)

د جمیز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه «۸۲»

پنځم څپرکی «۸۶»

د سلوک د اصالت ښوونځی «۸۶»

د واټسن سلوکي نظریه «۸۶»

د سلوک علم د سکینر له نظره «۹۵»

د طبیعت او انسان اړیکي «۹۶»

د جبر او سلوک رابطه .... «۹۹»

شپږم څپرکی «۱۰۵»

د ګشتالت ښوونځی «۱۰۵»

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت «۱۰۵»

د شکل او ځمکي نقش .... «۱۰۹»

د ګشتالت د ښوونځي قوانین «۱۱۱»

د جامعیت یا تعادل قانون «۱۱۱»

د مجاورت قانون «۱۱۳»

د مشابهت قانون «۱۱۳»

د پیوستون قانون «۱۱۳»

د نیک پیوستون قانون «۱۱۴»

زده کړه د ګشتالت له نظره «۱۱۴»

د ادراک اهمیت په ګشتالت کي «۱۱۵»

د بصیرت نقش «۱۱۶»

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

دژوند فضا (۱۱۹)

رواني چاپېریال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د ارواپوهنې درېیم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري ارواپوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورسیږو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړه پېړه دا تم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانيزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي او موضوع، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده او یکو څخه جوړ شوي دي، نو کولای شو چې د ترکیبي (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولري نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دی فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي. همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړي یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لاروویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرني نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړي او د انسان په باب یې راو ـ ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا رواني ځېرنه توجیه او تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږیږو . نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د پېژندګلوۍ مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او روغوالي یې پیل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه ، زښت او ځینې یې ، نرم او ښایسته او بد او ناوړه ، نېک او ... روا ... ښکاره او وپېژندل ، د هغې وړ ځواک پېژندل یې ، د هغوی سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یو ځای کړل . نو خطابه د ژوند غته وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد . دوی به ویل چې موږ ښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همدا سې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له ګروهې سره برابره والې لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړې ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطاییانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تیروتنې یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید پوه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خېر باللو انسان ته د یرې بنیه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري ځکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې مو جوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دانظریه په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظره یوشان ده ځکه چې د سلوک د سیوونځي طرفداران یې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سیوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د اروا پیژندنې به شور و بر خو څیړل سیوری وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديي ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې را منځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو-لاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، د اتغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې
اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کېدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد او داخلي نیرو عقل دی چې ځای
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړه ورتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه
د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته
والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د
استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب
یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دی ، نو باید
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړه ور او ډېر جرئت
لري د جنګیالو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهېږي بنایي د کسبیانو ـ
بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا
پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښه ده . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنی ارسطو (384-322 ق م) له یوه اړخه څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلونو کلونو څرخولی دی .

دې یوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دی .

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړ ګانه او دا یې ویل چې باید هیښي ، واقعي او طبیعي چارو ته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ د ومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د وایه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دوی یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهو سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتي دي او اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایز شمېرله . هغه دا وه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ورته نږدې یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لور ته په هڅو او خوځښتونو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکې لري. ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري.

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی. هماغسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرم دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلې دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجودي د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکمانو د منلو
وړ وګرځېده او په کلي يې د هغې علمي بحثونه اداره کول .

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راڅېړي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر اروا پېژندونکي دا تصور کوي
چې " ډيويډ هيوم " (انګليسي فيلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته
راوړل او همغه يې د پېژندنې تجربي قوانين ونومول، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګنديدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، دا فعل او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيدا کيږي . دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي . څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوې اروا پېژندنې په وده او پراختيا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په ارواپوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډیره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340 - 270 م) د دې مذهب بنسټ اېښود ونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خوچې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې مغزی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي، دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورتني اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیاړ په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ټول ندي موجودات پر سیره پر بدن پر د ول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواړ په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یو جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پیښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له نامرس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم وي تو پیر نه لري، بلکه جز د هغه دی .«د پوهنه اثر»

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا ښکاره وي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دی . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیز گارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پیژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله خبرنه کیده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پیژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوگه نه وو چې علمي اروا پیژندنه وده وکړي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه یې هم د یوې نړۍ پوهه شمیره . سربیره پردې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې یو ښکاره حقیقت تشخیص کېده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله له مشاهدې له اصول او استقراء څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه ګله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چټکتیا یې د ډېرې ودې او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

دعلمي اروا پوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ اروا پوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعی علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېکلره او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زمونږ دا اوس اصلاً د اروا پوهنې تاریخ نه شرحه کوو، یوازې روانې مرحلې او نظرونه د فلسفې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړي او لنډه توګه بیانوو.

اروا پوهنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي اروا پوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي اروا پوهنه په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړی مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هولتز (Helmholtz)، او ویلهم وونت (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند یدو پیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوی رامنځ ته کړې. دې خلورکسو اروا پوهنې ته د نیژیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش ترا غیز لاندې راتلي یدپه دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲ـ دوهمه مرحله یدې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، خو د انسان د ښې تغییر منوونکي ید یدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د ښوروا پیژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې خان مقید ګڼلیده. نو د اروا پېژندنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني یا یله لاس ته راوړې. یدې مرحله یا دوره کې د اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳ـ په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د ښې سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه . په دې دوره کې د احصایې او ازموینو په مرسته د انسان کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څېړنو لکه بېله، اجتماعي اروا پوهنه ، صنعتي اروا پوهنه او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند ، او د افرادو په هکله یې صرف د پاندې پېش بینۍ او تخمین ځای و نیوه او بر سېره پر دې د څېړونکو او نوښتګرو او اروا پېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزیي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې د ډېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

د دې مرحلو د پېښېدو او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقدینو پام کامل انسان ته راوګرځېد او د ارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه . د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړې ده چې منتزع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا یې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز مدنيت د پېژندنې څخه امكان نه لري. په كلي ډول، انسان يې په موجوده زمانه كې خلقوي خوزښته يې په تېره زمانه او د نورو په خلاقه تجربو كې نغښتې دي او راتلونكې زمانه جوړوي. (ارګسته، ۱۳۴۸-۹۰)

د علمي طريقې نيمګړتيا: په دې كې نه شته چې علمي او عيني طريقه د شخصي عقايدو څخه ښه او لوړه ده خو بايد ياد ولرو چې د فزيكي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنو او مطالعاتو كې ورځ په ورځ روښانه كېږي. نو څه بايد وكړو؟

د ميتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر كې نه ځائيږي. خو په لنډ ډول ويلاى شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناكافي ده. د دې امر دليل دا دى چې لكه وويل شي: منتزع انسان بې له دې چې له نورو سره اړيكې ولري او بې له بې دې چې په تمدن كې ريښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، بايد داسې طريقه وكارول شي، چې وكړاى شي دا خوځراوې معما يا پديده په ښه توګه وپېژني.

بل دليل دا دى چې پرهالن په دې عقيده دى چې تمدني تحول د بيولوژيكي يا حياتي تحول ادامه يا وروستى برخه ده. نو كه دا اصل صحيح او قبول كړو نو ټولنپوهنه او بيالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پايې دي.

درېيم دليل دا دى چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړۍ مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت اړتیاوې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړۍ مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیزې طریقه او په دریمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوې څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: ځکه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار رد کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول را پیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د خبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د خبرې نتیجه او اهمیت څرګند دي.

کله چې اروا پیژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو ددې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پیژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریاتونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچې بیان یوازې د دوی په څېر او د دوی د عمل په ساحه کې میسر دی. وو دورټ ...

په هر حال اروا پیژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پیژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنا کې زورېږي څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کړي د اروا پیژندنې حدود دو ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارواپوهنې

د ښوونځیو نیـولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او یاده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د ځواب انګیزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له عضو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخې (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism   2. Structunalism

3- Functionalism   4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د گشتالت ارواپوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی.

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره ده. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نفي ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولا ستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې توګه يې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons
4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ . دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا پیژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پیژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختيا سره هماهنگ کړی . نو په دې ذهنيت دوی وغوښتل چې دغه يو نوي اصول او معلومات دانسان او حيوان د سلوك او فعاليت په هکله توجيه کړي . يا يې دمغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې نوښته ته انعکاس ويل کيږي استوار کړی .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسيالي مادي جريان دی چې د اعصابو په مسير کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سير يا تگ او راتگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وگړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داگروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوك او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت د عقلي مذهب لاروي دی . منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل د معرفت او د حقيقت د پيدا کولو وسيله گڼي .

هابس : هابس په دې لاره کې د دکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او تعقل ارواني کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو مرئي

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکون له اصل سره سم، د ذخیره‌یي یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي. هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو ارواپوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د ارواپوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې رامنځته کړ. (ودورت ۱۳۴۸: ۷-۹)

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

مماثلې چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژۍ چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړی د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفي پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کيميا پوهانو موندلې چې د طبيعي بېلا بېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يوه نوې پوره او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژور اغېز وکړ هغه فيزيولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلي ډول يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوی و . په دې ډول د فزیولوژی معلوماتو او کشفیاتو
د اړوا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د
دې علم تجربې، طریقې او روښانه د نوې تجربې اروا پېژندونکو
له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې اروا پوهنې لومړی لابراتوار
چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته
د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې تاسیس
شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه
په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو»
کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه
په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه .

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په سمه او بشپړ ډول
شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي
بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي
اغیزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو . د ۱۸۹۶ کال څخه را
په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه
کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوی وې چې نه یوازې
د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم
نوې وې .

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین
او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوې مسایل لکه : د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروایي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړوند پوښتنې، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پوهانو لکه په اغیزو او خوړو (انتشارات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروایي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښت په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقو سربېره، په اروا پوهنه کې یو نوی څېړ کې د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې رامنځته شوه.

بلې برخې (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیرې خاشیونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پر بنسټ شو. په عامه توګه د دې پېرې رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیات پوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول جنونونو کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پوهان نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي په همدې طريقې سره به د بدني علتونو پلټونو يا نو بې له کوم علمي دليله يې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيداکيدل وروسته د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط يو ځل بيا سره وشلېږي او په منتقو نو نه وتوانيدل چې د ارواپوهنې څوکې د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغيان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طريقو، نوونو، بيلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه د نظري او تيوريکي مسلو په پرتله بيخي ډيروو. د بيلګې په توګه لرغونو ارواپيژندونکو به د زړه کړې په هکله يوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله. خو نويو ارواپوهانو به د تجربي څېړنې په موخه ټينګار کاوه.

د نويو ارواپيژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعريف هماغه پخوانی تعريف يانې « د هوښيارۍ يا شعور » وو. اما عملاً به يې قدرتونه، توانونه، لياقت او مهارتونه د هوښيارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډير شرحه او مطالعه کول. په بله وينا نويو ارواپيژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا له علم څخه يې الهام تر لاسه کړې وو عقيده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدائي اولومړنیو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیڅ ول او پام ورته یې نه ورته کوله په نظري لحاظ د اصالت تداعي ښوونځۍ، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او دڅیړنو د نویو طریقو ترمنځ پیدا شو. نو د نویو اروا پوهانو لپاره یې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعنې هوښیاري د اروا پوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] دڅیړنې دیوازنۍ طریقې ترعنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پیړۍ په لومړي لسیزه کې نویو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د «پیچلې یا تیاره شعور» څیړنې او مطالعې ته یې د «ښکاره شعور» څخه ډیر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د اروا پوهنې اصلي او زړه څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوې اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1- Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظر یې او تیورۍ که لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده د وچې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پېژانده، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا گلېتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «بنکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا نې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده فوې فرضیي ترڅیرهې او انما یبت لاندې دي امکان لري، ددې فرضیې قوت او ناتوانۍ یوه ورځ د دې بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بېلابېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځيو دارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي.

دا ځکه چې د يوه روحي ښوونځي اهداف به په ډېرو ستونزو او زيار وکړای شو چې په علمي دلايلو ثابت او يا رد کړو.

د يوه اروالي ښوونځي دارزښت د تعين لپاره باید د هغه ـ ګټې او يا بې ګټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې ترڅېړنې لاندې ونيول شي. ترڅو سمي قضاوت او اطمينان حاصل شي.

درېيم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی [1]

په ښې ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورو ستيو کلونو کې د الجمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نومونو يادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د يوې معما د زده کړې طريقه، د ښه يا بد عادت زده کول، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هغه شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي.

خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی. لا وليام جيمز [2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده.

1- *Associationism*. 2. *James. W.*

لرغونو اروا پېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو
مو او ځينو نورو چې مخکې يې زده کړې وو، ډېر تبيانات او شر
حه ورکړېده. خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه
وه پيل کړې. دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلي فرضيه دلته
چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او
منطق د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد
راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه
کېږي؟ دا ځواب ورکاوه څنګه چې د افکارو له جريان او تشکيل له تېرو،
تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځکه
نو مرتبې افکار يو له بل سره يو ځای او تړلي دي. دا د اروا پوهنې
د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګليسي اروا پوهنې يو زوړ ښوو
نځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې
اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيدا کېدل په صحنه د وجدان
کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه رايادوي د دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې يده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : د ارابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې اودې ته تداعي وايي . د بيلګې په توګه که يو څوک ووسي او د هغه په ليد و سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی مو پخوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين » وېل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم ورکړی اينبی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د تولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي څو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ریځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څو چې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلې یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریان اتوماتیقا یاوی دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا روایي مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وايي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والي تنظیم کړي دي. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوې «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند ه یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انگیزه[1] (د مثال په توگه نوري امواج ، د صوت ارتعاشات ...) وايي ، تاثیر کوي. دا انگیزه دحسي دستگاه په مرسته دارگانیزم داخل ته نقل کوي. څرنگه چې محرك یا انگیزه په خارج کې قطع هم شي. دبدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توگه کمیږي، څو په پوره توګه ورو له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنگه چې د تصویرونو توالی له انگیزو څخه اوږد او دوام مداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړی. په دې ترتیب سره هابس ټول اروايي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارگانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارگانیزم عکس العمل دی چې د انگیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرگندیږي . څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) ، څخه نقل نه کوي ، بلکه د ارگانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي . دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارگانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې گرځي . د بیلگې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والي سبب ګرځي او په نړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلري والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، نکه د وږوي، اشتها) ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او نړ ده کړه لې د ارواپي نړو ای ذهني ورزش[2] له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لن افراد یا تعلیمي لیدل کیږي چې بي شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه نوي فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومومد د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حملې وکړې ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د بوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه خلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دي.

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله.
د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يو له بل سره
د ذهن يو فعاليت دی. چې په دې اړوند يې کيميا هم يا دېږي او وروسته
د اړوند يې پيدا ايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اړوند يې تداعي منځته راشي نوجوان لاک په يو د ول
داخلي حواسو هم عقيده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يو په بل پړاته وو. خو ذهني
دستګاه سربيره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، داتوان
يې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعني
کولای شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه
افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي
روزنې يا ذهني د سلپين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي
د لاک افکارو، اروا پيژندونکو ته دوې لار پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی
د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده يې د پرو
ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ورنکو کې ښه عادتونه پيدا
کړي.

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروا یې ورزش او دسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي دوستي
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت(1) د سپینې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي ارواپوهنې بنیاد کېښود. د هغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په ارواپوهنه کې یې په زړه پورې نظرې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې په نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د اروا پوهنې نقش يې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو کې[2] مطالعه او څېړه. ده به لکه يو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارت د اروا پوهنې طرفدران د اروايي حالتو نو اروا پوهنه بې اصیل او مسلم حقیقت بولي چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو ډېر اړین عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ېښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت د ړک یا پید ا ېښت مرحې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو د ېروالي یا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او یو

---

(1) *mental chemistry*. (2) *mental states*

(3) *Pleasure pain* (4) *apperceptive mass.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوږو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانیو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هر بارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د ذهن خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیات یا سې چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د ذهن افکار یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د ول روښانه شعور وجدان کې داخلیږي نو وسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي. هر بارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین) په اصل ټوه ښو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څینې رنه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدا ایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړ نه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یو شمیر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل تر منځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدا ایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې او مشاهدې له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

[1] circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندې. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم
۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ریښتیانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرار او لوستلو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو نورو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو لښا بېړو ټکه بالون، د اوبو بوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نور شیان یاد ونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکي وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅونه وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیداکوي . د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پیوند پیداکوي .

۴ ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکی زیات باسي چې د دوه ډولو مطالبو تر منځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د نویو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسبرو عملو مربوط دي ، کارول کېږي . دا کار د مسئلو د حل له طریقه سرته رسیدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبیږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاییاتو کې لاسبرو عملی شي او که نه ؟

د هربارت پلویان زیات باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکارول شي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اروا پیژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښ وپیژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي ښوونځی[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

---

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه ښکاره کېږي چې حافظه چې عبارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ورکړې پروسه او معلومات تر ییږي ، نو باید څخه د علمي تداعي گرایانو هڅکښن وگڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې ، نو کولای شو چې هغه د ساختگرایانو په قطار کې وشمیرو.

دابینگهوس د تداعي نظریه :

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینگهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې شربیره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې . نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سرچینه حس وکان درلود . خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع نه ده پاملرنه کړې، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

[1] Ebbinghaus. H. [2] Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د سمعونکي پلویان لومړی تر څه دېته
پاملرنه کوي چې د تداعی عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت
د په یاد راوړلو له طریقه ان ما یسنبت کوي. د پورته افادې مانا دا
ده چې د اصالت تداعي لرغون پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزو له
مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان
به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر
څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري
طریقه ده، یا نې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي
ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري
لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه
سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له
پلوه یو له بل سره متفاوت دي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حا
فظې د څرګندولو لپاره نومړې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول
شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې څلور
یا شپږ مانا لرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته
دوه ثانیې وخت ورکړل کېږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه
لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې
یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو عددونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کوونکو د از
مېنې د پایلو څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او پرتله
شي. څو په دې توګه د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې آزموینه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یره، خمله، کږکه، اوبه، پنډوسکي، تجلیه، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جزء د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکولای شي د ۷۵ په معدل او سط یې سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د ګړې منحني چې نن هغه ټول پیژني، رسم کړه.

د «هېرولو منحنی» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کېږي او د دې ورته نورو په زرګونو پوهانو رښتونیا طریقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې اروا پېژندونکي په عقیده نښو کولای چې د تداعي موضوع بیانې د مجاورت له طریقه توجیه کړي، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. مغه ځکه چې د زده کړې په حالت کې دی. تر یوه حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه اخیستنه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له خوا څخه بیا د بېرته وروسته تر وخته یعني یوه زماني واټن، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړې په شکل ازمایښت کېده، بایلو وښودل چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له یاده وتله یا وروسته سرعت د هېرېدو وروو وروو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژوروالي یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګند شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار واېستل شي بایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل سهار بیرته د اروایي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینبن پاتې شي ډېر لږ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

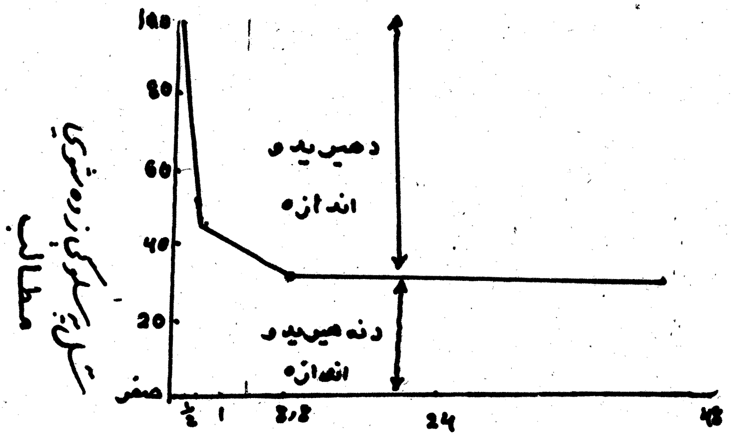

د ګرېو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو

په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي نظري

بنسټ ونکي

د پاولوف[1]، تارندایک[2] او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقويت فرضيه او د تارندایک د «پاداش» فرضيه يوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک نه هر بارت غوښتنې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصورا تو پر اساس بنا کړي او يخپلو څېړنو کې يې فزيولوژيکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقيده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. يعني د داخلي محرکاتو اثر د باندينو محرکاتو په پرتله ډېر دي. ياني داخلي محرکات د تمايل يا سايق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعاليت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عمليه ده چې دا دواړه سره پيوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پايلې د حيواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکويني لحاظه، په يوه کتاب کې «د حيواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حيواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسايلو لکه پېچلې لارې[4] يا معما امېزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan. P. Pavlov . (2) Edward Lee Thorndike .

(3) Animal intelligence (4) - problem boxes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل. تارندایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ویرو لارو پای به تړلې وو او پرانیستې به یې لار به د خوړاکي ته رسیدو ته خلاصه وه، خوشې «ایله» کړل، وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورورسته د زیار ایستلو پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پریښودل کیده چې څو خپلې حیلې او طرحې سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څار؟ او هغه وخت یې چې د خپل لوړي بریالیتوب له پاره لګولې وټاکید اوه، بیا به یې هم هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل.

تارندایک د دې تجربو څخه دې پایلې ته ورسید، چې حیوان په تجربو کې ځیني حرکات او کړني د سعی یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په پای ته ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یاني هر وخت چې

(1) Thorndike's law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، دې احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی او ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د ناراحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، دیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اُصورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له مخې ، هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي ، هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډېر او د تعداد په حساب ورکېدل شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نورو ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي . دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یا نې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوي د زده کړې جریانې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانداېک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ان ما یښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ان ما یښت کې لوړ نو زده کوونکي د يې معما آمېزه جعبو سره کار نه درلود خو ان موینې ورکول کېدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره تړلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده "صحیح ده" او که ځواب ناسم و نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده "غلط دی" یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښودله چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي او پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې حد د پلوی کاوه او یا فرضیې چې د ده ځولښت وه وو ایي "د اړیکو او مناسبت"[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې تړلې تداعي ګانې د انګېزې- ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځينو ژونديو پوړيو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکي او ارتباطي سيستمونه پيدا کړلای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکی دستگاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محيط موقعيتونو سره چې مخ کيږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پطرويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژيست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څيړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځينې څيړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړی وو چې د هغه په واسطه کيدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انگيزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترڅنگ ان لاندې توليد لي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول چې: پر اورې د خوړو د ظرف ليدل، يا ترڅو دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګيزه نه شي حسابېدی د غه غبرګون يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترڅو د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف بریالی شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د رواني ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو رواني ترشح د فضيا ترشح د هغه فزيولوژيکي فرضيات پر

---

(1) Signal. (2) Psyckie sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه د زلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انگیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس پر زده کړو ځواب او ځواب ته غیر شرطي انگیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده ځکه د دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس ادوارډ سپرمن[4] انګلیسي اروا پوه (1863-1945) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېیوستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه ځېنې داروا پېژندنې دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه و نه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انګارو او موضوعاتو کې چې د ذکاوت پیداکېږي، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې خوا ته پرېښي او عملاً یې ازې له حافظې سره سم ورکاوه.

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rain borce ment (4) Charles Edward S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارزښت درلودونکی دي . دگشتالت د ارزښت پلویان هم د تداعي د سنبوونکي پر پلویانو داسي انتقادونه لري . او وايي چي دگشتالت د ارزښتونو خدمت د اصالت تداعي سنبوونکي لپاره همدا دی چي ددوی دغه خلاوي ډکوي . په هر صورت د تجربي تداعي ارزښت دومره دی چې د سنبوونکي د فعالیت په ساحه کې ستر خدمت ته رسولي دي . د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکلمه د زده کړې او هیرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، څېړنه د متقابل تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو څوابونو د عبرګونونه ، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسي نور .

هیلګارد[1] ، رابنسون[2] ، وودورت[3] او همداسي نور پوهان پر دې عقیده دي چې د اصالت سلوك پلویان د اصالت تداعي حسابیږي ای شي . ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوك پلویان نشي کیدای . د تداعي سنبوونکي د زده کړې او په یاد ساتلو پر فرضیه ده ، خو د اصالت سلوك سنبوونکي کاملاً ځانګړی بحث او تعریف لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې او د ارواپوهنې د مستقل علم په توګه وپیژانده او خپل لابراتوار یې چې او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انعکاسي ډول څېړنه لاس پورې کړه. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: « د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت دې ، ځلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ « باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې ، د « مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشړنۍ تجربې چې په ښکاره ډول سره د ارواپوهنې په برخه کې شاملېږي، د هغه نفسي چې موږ یې څېړو باطني افکار، احساسات څخه یې ، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیزم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیزې په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې د مل، ناخود اګاه او ابتدایي څرګند شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه بحثونه یا ذهني داخلي او بهرنۍ نړۍ شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له علم سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل علم سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تیږې، خاطرې، هیجانات، احساس، پېچلي او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې یو یو تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په شکل سره وړاندې کړل. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي ډولونو یې ویشلې: لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهر څخه راځي یا په ټوله کې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړل، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د اسانه او لومړني احساسونه څوک یې له شناخت چې حواس سره شتون لري، لکه څنګه چې شرحه کړې دي. لکه د رنګ ترلیدل. د تیغ او زړیدل، د شتون شکل جلتې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژند ونګر د دې عوامل بېغرضه کې کلالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې د اسم بیان کړي چې څنګه مونږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساس نه دي اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم نړۍ بلې یان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي وو. خو وونت دوه جوړې نورې هم پرې هغو ور زیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ دارامش، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[3] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

(1) Passive. (2) Pleasant–unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر او را پېژندنه نه ده ،
بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی.
« نفساني منتجه یا د ترکیب اصول » یې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دي
چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
« د څو نفسي عملیو ترکیب یو بشپړ نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاو یې نه درلودل ». د دې قانون څخه مراد کولای شو د اصالت
ندای د سېن وټچې په تعلیماتو کې له وونت څخه او د ګشتالت په اروا پوهنه
کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وو دورانټ و ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سېن وټچي پلویان د اروا پېژ
هنې موضوع شعور یا د خود اګاهۍ تجربه شمېري او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې(۱) له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس(۱)، تخیل(۲)، عواطفو او تفکر(۳) څخه تشکیل
شوی دی. دا ډول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورد تیچنر(۴) انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Bradford Titchener.

کرنل په پښتنو کې د عسکرتیا په اړه اړایې څیړنې بشپړې کړو .

کلاسیک ښوونې یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونې له پلویانو څخه، د وونت او ولر، تنو زده کوونکو زیات وویستل چې په امریکا کې د اروایي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پوهنتون د اروا پوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د اروا پوهنې د شعور جوړونکي ښوونې څخه، د اصالت عمل[1] د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي اصطلاح ګانې)، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اړخیز انځور او خپل انتیاوړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت هیڅکله او نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دنده د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو. په همدې ډول د ستر ګې په بحث کې کولای

---

(1) Funcationalism.

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما دنده دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (روا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي، خو د یو بل سبب نه ګرځي او د دغو تر منځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي دغه جریانونه د شعور یا وجدان یا هغه مبنیا رکه جوړونکي توکي والي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي. دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخڅه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم يې احساس دی. د بیلګې په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورمقدموخڅه په مغزکې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهايي سره معرفتي ارزښت نه لري، خرکله چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د هغو په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې بیرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عواطفو خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، خښم او خواشینې په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پیژندنې کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات وضاحت او اهمیت د هغو د تسجیل تر اوبد لوتیږي دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویش کیږي . چې ځینې له مغز څخه په مرکزي او کانونو کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو عمومي حیطو نیتو او لاس، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه چې له یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا د ټولې طریقې یو ډول.

داخلي کتنه د علمي اروا پوهنې او فلسفي اروا پوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کاریده .

تیچنر د اروا پوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازموینې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره یې کاریده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانګړو اروا پوهنې ته یې پام ونه کړ . لومړنۍ تارنداکګ او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځی یې سطحي وګاڼه .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیکو څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د اروا پوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شوی چې دې ښوونځي به د پېروانو لږه پاملرنه جلب کړه . د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره . د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهان د دې علاقه‌ګه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي محیط ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاری وکیښ چې تجربي طریقې د منځ د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي اروا پیژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سنوونخی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دڅېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي ، اتمي ، تشکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم سنګار او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه څخه تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت د ارواا

(1) Functionalism. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض څرګندونه هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړي.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو برخلاف پردې عقیده دي چې اروا پوهنه د بیلو څیړنو او ضمیمو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لکه څنګه په خلاص لاس یې د اروا پیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اډوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکي کې یو ازې د دوی کسانو نظریو ته په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل نظریه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د ده مرام کل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت ور بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که هر کله شرچې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړي نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې اوږده کړې په کم و کیف پورې اړه لري او د هغه اصول هم ژوندي کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه د اکار باارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. (ځکه چې د انګل د- پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي).

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دي. بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېرې همد اسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شول د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله. خو اړوايي فعالیتونه او د بیولوژۍ نقش دا رول لوبوي چې د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیرل کیږي. دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالي برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په تورښته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام لرنه وکړه:

۱- دانسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تطبیق عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي[1]، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوند کولو لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اپتیاوو او غوښتنو لپاره بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا سبه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځۍ د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړدي یوازې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پرمختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پله یانې ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي.» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Jnstinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړه . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خلاص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څیړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي پې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر په بنسټ اینېښوونکو غړو څخه، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارثي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي ، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې کړي . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا راپورته کیږي موضوع د جان ډیوي له نظره ((د فرد انطباق له چاپیریال سره)) دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دا دی چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نورې عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي. د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او خنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې ودرولی شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم برداران څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم نه نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوتو مي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړي صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزار و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي نړۍ ته راکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نږیو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نوځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مطلوب و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځید

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې ورپاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې بېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لاتدریجي تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د « انسان د سلوک او طبیعت سیر » کې په ښکاره دول څرګند شوي چې عصاره یې دا ده: « انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل. »

جان ډیوي د انسان ټولنیز اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه ورسته او صمداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له یو بل سره په مقابله کې ورده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سبب ګڼي. شمېري د صمدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنيو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه خوبښتې د انسان وسیله ده چې د مغې په واسطه او مرسته ئې یا باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځان ته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیز منځ تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډېر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرايي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د مغه د پلویانو (خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیز مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پېچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې محیط کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تربیې د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کېږي:

لومړی تربیې یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او تاکونکي عوامل پېژني او وایې چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د سبوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویاتو جوړونکي عناصر ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله ، ستاتیک[1] بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن یا شعور د ینامیکه[2] برخه یې هېره کړله او له ځینو نه ځنځه یې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده ؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د سبوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیات باسي چې ارواېي چارې په طبیعي او رښتني قالب کې وپلټي ، خو د کلاسیک سبوونځي پلویان چې د محض او ني النفسه علم پلویان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي ، او د هغه یوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکتې ټلې علم یوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځیو سبکاره او بارز توپیرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واو ځکه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله.

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه ورسنتي پوښتنې لوري ته ځیر ؤ. او تربیتي چارې یې دار وا پوهنې پر اصولو کې بلتل او په یاې کې علمي ارو ا پوهنې ته متمایل شو. دا مطلبونه د دې دوو سنو وګړیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمېرل شو.

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده ه لري چې په ټوله طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او غبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، د ټ وند موجود او جاپیریال ترمنځ او داسې نور.

جان دیوي د بدن او ذهن دا پیکی تر منځ خاص نظر لرلو یې او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن اونفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د تو په څېر یو له بل څخه نه بېژني.

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واقعي وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ د لومړي ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس لکه سپينه لوحه ده چې د شخص اتکا او معلومات په هغه کې نقش او تصويرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت اوږده کړې اکتسابي يانې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلونې د ديوي په ډيرو اثارو کې ليدل کيږي. د ديوي په عقيده زده کوونکی خپله د ادراک وسيله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له يوې خوا ځنې زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر ځانګړو خبروي د هغو زده کړه او پر هغه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوي «انسان ته مخلوق د عادت وايي نه د عقل» .

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسيلې په توګه په تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو جلا کولای . دا فعاليتونه هدفمن ته ځي وکې او پايلې ترې لاسته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږید او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .

نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه د وه غټ خصو صیته لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې تمایلاتو د ده د مادي فلسفې اړخ نخلید اوه . همدغو مطالعاتو د ده فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم[2] ښوونځي یې رامنځ ته کړ .

د ویلیام جیمز د پراګماتیسم فلسفه داسې یې فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې د لاندې عناصر و ترکیب :

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پاڅارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلپېر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي : «دا ګانیزه بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي ».

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه برابروي ».

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي ژوند علم دی ، چې څېنې پدیدې او شرایط څېړي ».
د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي) له ډلې څخه ګڼي او شعور د هغې مرکزي مسئله مشي کي خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خودا ګاهي د جریان په هکله وايي : « شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي یې په بجرني ځیني پورې اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دی دا دی : چې هر نفسي جریان د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا راتګ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دوام په برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جيمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم پکې داخل دی .

ويليام جيمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه . لومړی طريقه چې هغه ياده وي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د وونت او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا يو ډول مشاهده شميري . که څه هم ويليام جيمز ته د تجربتي ارواپوهنې پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقې څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جيمز « مقايسوي طريقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې وکاروله ، د ژويو ، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څيرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . دی په دې عقيده لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پورته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۹) په 1903 کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یواځې یکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې دول دعمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه دول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نورو اروا پوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید دفزیک او کیمیا دعلومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پراساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې داروا پوهنې اصلي دندو سره هیڅ دول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره دانتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

کې باید لکه تجربي علومو غوندې ، سلوک ملاک د عمل وي او له عیني
طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې ځکه
سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي . د دغه
مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې
له ژوندي موجود څخه سر وهي . واټسن باید د سلوکي اروا پوهنې مکتب
وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندي موجود د خوځنده
سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د احساسونکو او تحریکونکو شبکو یانې
حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همدا شان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو
دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خوځنده
سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کیږي چې بیا
ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي .
ه یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نه شي او د تعلیل
په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکه چې وویل شو، سلوکیان «داخلي او نفساني طریقه»، او همدا سې شخصي مفهوم، حال او احساس بې اساسه او نامسوم ګڼي. د بېلګې په توګه دوه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت له ارزښتونو خالي دی. داځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی. د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي:

السلام علیکم، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسو هم نو ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غمتې ننبي دی. هغوی معتقد دي چې انسان په ټول تبعیتونو کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي. وروسته چې غټیږي په نجوا او بیخ بیخ کولو او په پای کې چې لوییږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي. په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري. (شعاري نژاد ۱۳۷۰: ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ذکر و عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیرعیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود ارخ لري يې ارزښت او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو ښکاره ده چې علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د وونت او نورو تجربتي پوهانو زیاد دا روایوهني په هکله د ،، واقعي علم ،، تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د ،، روح ،، پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و سطی وه وپیژندله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي ،، چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی ،، هغه وایي چې اوس د دې وخت راسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو پخوا نه پریږدي . او ځان پر دې موضوع و نه غولوي. ولې چې دارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدو او رواني حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مینو ونځیو تر منځ تر پیر څیندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مینو ونځیو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفي ، هیجان او داسې

نورو مجردو مفاهیمو سره دي څو د سلوک د اصالت پلویانو نور تعقلي يې ونه کړ او داسي مفاهیمو لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغوی په ځای يې له داسي مفاهیمو لکه انگیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه هغه داخلي عواملو ته وايي چې د پارونې (برانگیختگی)، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسي نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر گزار شاتو وروسته ومنله چې يو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم گزارش ورکړي. د بېلگې په توگه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تږی یم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسي داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چې ترک يې کړم. ما د وجدان له مخې داسي فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډېرې پېښې واقع کېږي چې له بهرڅخه په عیني توگه د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس هم داسي

---

(۱) *Motive*.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیفه او لنډ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندي (1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ (2) سلوک اجزاوې دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن (3) له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په «بالقوه» توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې هغه پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او بارزه بڼه لري او داسې ویلای شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربي اروا پوهنه کې یو بې نظیره او مکتب پیدا کړ. هماغسې چې وونټ ویلي وو چې «د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارتسامونو تجزیه کړو» واټسن هم عقیده درلوده چې «سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو د انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې دواړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي: «غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي، ولې د غريزې نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي دی، خو په عادت کې فرد نوموړي عنصرونه په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي.»

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصې طريقې لري، چې مشاهده يې له ډلې طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري. ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کېدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي او رواني پېښې ازمويني، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي، ويل کېږي. لکه نور چې سترګه او يا ږغ چې غوږ تحريکوي.

ازمويني د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې برخه کې د واټسن يو بلوی ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړلي دي. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونو په دې عقيده بادي

---

(1) Reflex. (2) stimules.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل د سنړیګي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بیګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غړي معلومیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی . د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقې سربیره د ښېړنې یوه ډېره مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیا ورکې شویدی .

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې رینه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همدا شان واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دي او هغه د فرد د څوابونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغې ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي ، غدوي غوښې ، وېنې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کېږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غرېزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې وېرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوو ، ږغونو او عملي ډولو ته خاصه پاملرنه کېږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کېږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې او د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیداکېږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پېچلو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي .

او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګېزه ، ځواب ، زده کړه او عادت تر کار ول شي . د واټسن په اصطلاح انګېزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضې فرضیې چې د جسم او بدن په اړه موجودې وي له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید هغو ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تعاملونه وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او رابطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حتی سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د خوا سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر(1)، (۱۹۰۴ - ۱۹۹۰) د پنسلوانیا په یوه ښار ګوټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Fredric Skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د نوي طریقې ارزښت یې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم وي لکه چې د اول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباطي او د اروا پېښنې او واټسن د سلوکي نظریې، یوه نوې څانګه ده.

تارنډایک سلوک ارتدادي (بدني او رواني)، دواړه په نده کې ګډ مرش بللی. اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو تېرې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پېښنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه. د اروا پېښنې د نده بیانې داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر له نظره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې ځلې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري . د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي .

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي . له دې قوانینو څخه خبرتیا ، نه یوازې زموږ علمي افکار ډیروي بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي ، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو . دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیاکې صدق کوي . نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپیریال او نړیوالې سره چال چلند وکړي .

همداسې سکینر عقیده در لوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیاد د سلوک توضیح ، له علمي روش څخه پرته ، خاصه فردي طریقه ایجابوي . د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي . د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل ، سلوک حسابیږي . یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي . تر څو هغه پایلې چې د محیطي شرایط مطلوب دی منځ ته راوړي .

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره : ،، چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينلو يې نه شي مجبوروي، ردوي . دی عقيده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شديد مجبوريت له کبله کولی شو چې انسان او يا حيوان په چينلوته مجبور کړو . په همدې قياس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبيعي علومو کې مشخص قوانين په لاس راغلي، سکينر - نيابا سي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي . سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرايط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو د راټولولو له طريقه د هغو ځوابونو د تکرار په شکل چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په شکل په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګند ونه وکړي . د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پيښېدو دليل دی .

د سکينر په عقيده د انسان له مهمو خصوصيتونو يو دا دی چې غوړ يې پر شي د سلوک بنسټ يې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک اغېز لري . د دې عللو پېژندنه او تحليل او تجزيه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحليل او تجزيه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طريقه لاسته راځي د پيښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پايه جوړوي . څو داسې پېښنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې يو وار پيښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب يې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه بايد وکړو ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو . پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره :

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر" پر بنسټ استواره ده . د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې لپاره او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي .

د بنیادم د بني ادم ، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه دول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په تاکید سره وايي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د هغه مسجد په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده په نړۍ عالم ، تکه بل هر ورته غونډې محصول د ځانګړې تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(1) *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پېښه او پېښان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پېښه د پدید خط سره سمه چې طبیعت تعین کړېدی منګاره کوي او ښځي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پېښه د طبیعي جار و جریان او د ژوند په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبزونځي په رستاخیز کې د یاد وړ ور مرسته کړېدې. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل، هغه کار چې انمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پېژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقه قوانین چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي.

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی ویا.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د نورو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي. مختصات په بل شکل څرګند او منعکسه را وړي. دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نورو شرایطو او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګند کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازموینکي له خوا کنټرولیږي او په یوه ځینو کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، اړتیا، خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین چې یې داقوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. بنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړلي واحدونه په هغه کې داخل شي. نوی مطلب، هغې نوې او ساده معما امیزه تجربې پورې تړلی دی چې نن یې د سکینر د تجربې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، هغه ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې هغه دواړه سره تړلي او یا پیوند وي.

د دې تجربې په وسیله زده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې او بطي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې تجربه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً په اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

هرډه، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري چې د ازمرتګي له نظره معلومه انګېزه، نه وي، داځکه چې هغه انګېزه نه ګڼل وي او هغه نه مشاهده کېږي بلکې ځای کې انګېزه د ازمرتګي له کنتروله بهر وي . په همدې خاطر د تجزیې نو متحول د حکم لاندې نه راځي . یانې د ازمرتګي کار یوازې د A له متحول سره وي . تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي .

بېلګه دا چې ازمرتګي، انګېزې منځته راوړي، کله چې مرنګ ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي . هغه انګېزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپېدا کېږي، حیوان ته بېلګه کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي .

دا هدایت کوونکي انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مرنګ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي . خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري . په همدې خاطر سکینر وايي چې دا ځواب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا شوی، رهنمايي او هدایت شوی دی .

عمل کوونکی رفلکس یو خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی یې، خو د هغه په نامه کې پټ دی، د ارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې⁽¹⁾ خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کونکې رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

څاروی کونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې دغه منځ ته په هغه د محیط یا چاپیریال حساب نه کېږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کونکي رفلکس په څېر څېړل شوی او مطالعه د عمل کونکي رفلکس شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تایبا او قصد نه درلود چې لمیله او وابهنه یوازې موږک او چرګ ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروش د کسان د څیړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(1) Instramental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورگ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت مجب یې وگرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو ملگرو په مرسته چې کافکا[3] او کهلر[4] نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنگوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیښندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم گشتالت وايي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپيژنو، نوی فکر نه دی. دا پرول فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کېږي چې ډېرو فیلسوفانو او، متکلمینو د هغه وخت د منځپانګې او کائیناتو د ځینو او پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزوي برخو ته. د دوی په مقابل کې ځیني داسې متکلمین هم وو چې د عالم (نړۍ) درک او پېژندنه یې یوازې د هغو د اجزاوو او جزیو برخو او عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مخکښان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي مخکښان ووایو.

په فلسفه پېژندنه کې د ورتیا برخه د هغه یو بېره د ګشتالت په شکله قاطع او روښانه نظر څرګند کړ. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وه چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي څو او روا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترجیح ورته لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیرفزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبهه یا اثر د مثلث نه لیدل کېږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز[1] د (۱۸۵۹-۱۹۳۲)، په ۱۸۹۰ کال کې د دماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګړي ترکیبونه چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره یا سې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم
ور وبخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان
کې د ګشتالتي کیفیت[2] تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پېژندل دي چې د ماناداره سلوک
سبب ګرځي. دا مسئله یا اصل د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق وموند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کیږي؛ ورتهایمر په دې تجربه کې د پوهنتون په

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظیم سره یو عمود او یو منحني خط د سپینې پردې پر مخ انځور یا انې منعکس کاوه. دا ازمایښت په پایله کې ښه ولیدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانیې څخه ډیره وه، لیدونکي عمود خط او بیا منحني خط د پردې پر مخ لیدل. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانیې څخه لږه وه دواړه خطونه په یوځل یا هم همزمان د پردې پر مخ لیدل. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانیې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای خوځېږي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فاي پدیده له دوو خطو او یوه مشخص زماني عامل څخه پیدا شوېده. دا پدیده په زړه پورې ازمایښتونو او د سینما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځید. له دې څخه څرګندېږي چې کوم حرکتونه چې د سینما په فلم کې لیدل کېږي، معلول د یو شمېر فلمونو دي چې هر یو یې د یوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په یوه معینه زماني فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکي حرکت ویني یا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې هیڅ فلم نه، پرته د بې حرکته تصویرونو بل څه نه دي.

د فاي پدیده په نورو ازمایښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۰ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سرې د رڼا (رڼا) متیازه او روښانه شي بیا د دې نقطې په ډول لیدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خپله سبابه ګوته د ۲۰ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لري ونیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډیرې بیلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د امسالې د محرک ـ ځواب په اروا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې کارنده رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یانې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپیریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure . (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انه امرونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د و ر نهایت په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر و منل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت ښوونې قوانین

د ګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل[1] او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حساب بېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړېږي:

د تعادل یا فراګیري. جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت[2] قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواني تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په توګه کله چې مایع په نا همواره سطحه کې واقع شي نو د متعادلې ونې خوا ته

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قياس ، ناکامه شخص نيارباسي څو خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدارنګه په لږ شمېر کې له نورو څخه بځنبنه غواړي . يا بيا په ازمينه چې نه دي بريالي شوی ، شرکت کوي ، څو بريالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون[1] د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانګړو دستو د ايجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي . ږغونه او الفاظ چې نږدې يوله بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کافکا عقيده لري ، کله چې فاصله د يوه وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړيږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او يو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

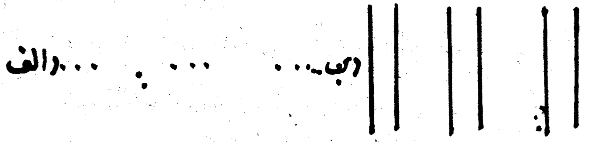

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

د ورته والي (مشابهت) قانون:

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډ ګروپونه رامنځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی کې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

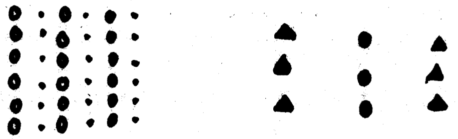

، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون:

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله ، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه تشکلونه جوړوي. پلټنو کې دا تمایل وموندل شو چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره ، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) The low of similarity . (2) The low of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د نا رضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون(۱) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو ترمنځ ای کیږي او څه منحنی راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کامل دایرې په بڼه ادامه موندي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ نمونې او دارېکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کې په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(۱) The low of good continuation.

په داسې زده کړه کې چې کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له همغه څخه کسب او درک کیږي .

څو که نمونه یا بیلګه د زده کړې بنسټ وه یا نې ادراک او زده کړه د جزء څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وایي .

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصیرت او د مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسالې ته د کل په توګه پاملرنه وشي ، اجزا او اړوند اړیکې یې وپیژني او نوموړې مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د ګشتالت اروا پوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړېده ، او عقیده لري چې زده کړه پرته له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي . د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه کیږي .

د دې اروا پوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

ده چې په مرغو سترګو او یا طوطي واره زده کړې نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هېرېږي. دګشتالت د ښوونځي پوه اروا پوه کاتونا(1) د خپلو نوو څېړنو د داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډېره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډېر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په غاړه لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلېږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیداکړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیداکول دي چې یو اکتسابي عمل شمېرل کېږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دوو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کېږي.

(1). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګندېږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د ګشتالت د پلویان وايي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډېر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورټ لوین[1] الماني پوه، څېړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه.

نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، داحساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا یښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کړو وړو څخه یې ګټه اخلي.

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او د اټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه -
هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پیدا یښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په بڼه څرګندیږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا [1] په کلي توګه د هغو مرئي عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ ته منحصره راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي [2] او عملي [3]، وظیفوي، روابط او اړیکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اټکل، او امید ورته شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوی ده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکی لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) Life space (2) symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

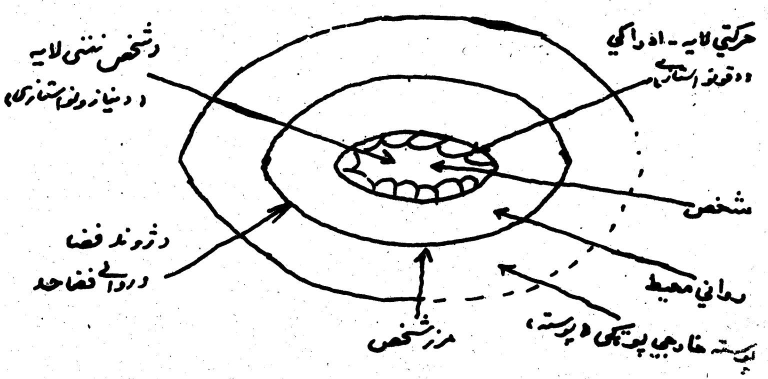

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرنۍ پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ټاکلي لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ور سره وي .

---

(1). Dynamical.　　(2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټرچلوانې، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نړۍ پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزاروونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برخه ممکنه ده په لوړ رتبه هندسي شکل کې ونښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو روانې پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه بېلېږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګرځي ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه دغه هېڅ يو له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو ډول ښکاري. ولې د هغوی رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري. په دې معنا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور و نه لري. (پارسا ، ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اى

من در ميان جمع و دلم جای دیگراست.

«سعدی»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل(۱) تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو(۲) او ژانه(۳) فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر(۴) او یونګ(۵) په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید(۶) (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پرځای د هغو رواني جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(۱) Psychoanalysis (۲) chorcot (۳) Janet.

(۴) Adler (۵) ung (۶) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره از ماینتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه[1] مناسبه نه ده باید بله طریقه وکار ول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د تولو رواني بې نظمیو او تضادو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په هکله او یا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرمیدل. د همدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یادول «تذکر» اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعوري په اګاه یا ناخبرانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د رواني بې نظمیو د خلاصون لپاره، یوه مهمه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطرات یا حافظې ته راولي، هغه زیات ایسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي، او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشاء د ډېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دی.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تناسلي نښو (علایمو) څخه استفاده وکړو: هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچنۍ کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولي محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولي کولو څخه خوند اخلي. په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې ډېره ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مربوطوي او تر یوې اندازې موږ یې خپله وضعه څېړوي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو باندې واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته رټلو له کبله، د شخصيت په نا اګاه برخه کې فعاليت کوي او د ډېرو غير عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضيح لپاره با د انسان د شخصيت جوړښت د فرويډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د رواني کاوي اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود آګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهايي علت د ټولو ناوړو حالو په تن لزل د شخصيت کې دی چې له ناخود آګاهۍ څخه سرچينه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، مازلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپله د ول د ول څېړنو و توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د ارواپوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوب اوان یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا آهو مل وخت څه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد آزاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maxlow, A.H (3) May. Rollo

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنا استواره وي په اروا پوهنه کې معني او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي.

د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي «زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره ته عبارت د هغه، مقصد په دې مکله څرګندوي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

البورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژورتیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډیرې خیړنې سرته رسولې او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کړ. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي»

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زړه کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف ارایښتي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمايي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې معنا کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دریمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیم تباه کړي. او همداسې دا پېښه هم پېژنو چې پرونۍ پوهان پر بل غلام شوي توره، د بېلا بېلو جګړو سلوک ته پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو او ارکانو تابع ګرځوي. او دا بنګار او تجربه او تعاون، د ټولنیز فعال انسان په اجتماعي او طبیعي ډګر کې او پایله یې پرته د انسان څخه لرې تېښتې بل څه نه دي. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک څخه محسوس اړخ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پېچلو اړخونو او ټولنیز نه شي مشخصولی.

بشري ارواپوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځني حوادثو او پدیدو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوې فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري ارواپوهنه کې اصلي ټکي دا دي چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مخه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي چې خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. ښوونکی باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افزاینده ګي، هنر دوستي او خپلواکي ته کافي وړه. ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې دغه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقې دي چې د افرادو لپاره چې ښې ونډې وي چې زده کړي ونډې مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربې له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوکار راتلونکي افراد وروزه او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له ورکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي سکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار دویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

اوس نو که غواړو چې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. ددې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې ځیرنې او د نویو معلوماتو راټولول دادمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترکې او ښه والي تضمینوي.

[1] Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1956 ، ایران .

ارا سته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش وپرورش ، شرکت سهامي طبع ونشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځلیکونه:

(1) James.w. The Principles of psychology 1990. N.y: Holt.
(2) Hilgard, E.R. and Brown, G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.
(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology, Newycrk. MC Graw Hilp. 1936.
(4) Rogers, clark R. Freedom to learn columbus, ohio, charles E. Merll Publishing Co. 1969.
(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.
(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.
(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې اداري (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیايي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکتر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او خپرنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکتر مالتي وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتي (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زمونږ سره په دې پتو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library